

Lica mirne reintegracije

Priče običnih ljudi
iz neobičnog vremena

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

edvu
Evropski dom Vukovar

Sadržaj

Lica mirne reintegracije

Priče običnih ljudi iz neobičnog vremena

4 — 5	Uvod
6 — 7	Ćao, zdravo, bok — Gorana Kušić
8 — 9	Zašto nam je mir manje zanimljiv od rata?
10 — 11	Dug povratak kući — Ivan Hubalek
12 — 13	Zašto je došlo do mirne reintegracije?
14 — 15	Dijete Oluje — Slađana Trbulin
16 — 17	Kako se mirna reintegracija provodila?
18 — 19	Vrijeme velikih nada — Jakica i Duško Simić
20 — 21	Integrirali smo teritorij, jesmo li i ljude?
22 — 23	Povjerenje novog početka — Marija Molnar
24 — 25	Kako provoditi mirnu reintegraciju danas?
26 — 27	Jedinstvena vatrogasna postrojba — Nikola Stamatović
28 — 29	Naše različitosti i naše boli — Lilijana Radobuljac
32 — 33	O izdavačima
	Impresum

Uvod

Blanka Smoljan

koordinatorica projekta u *Zakladi Friedrich Ebert*, regionalni ured za Hrvatsku i Sloveniju

Dijana Antunović Lazić

Izvršna direktorica
Europskog doma Vukovar

Drage čitateljice i čitatelji,

kao dijete izbjeglo za vrijeme rata u Njemačku, u ranim godinama svog života naučila sam cijeniti vrijednost mira. U Njemačkoj sam se školovala, a za vrijeme studija dobila sam stipendiju Zaklade *Friedrich Ebert*. To je zaklada kojoj je mir jedna od temeljnih vrijednosti djelovanja, uz druge socijaldemokratske vrijednosti: slobodu, pravednost i solidarnost. Već neko vrijeme radim u Hrvatskoj za ovu zakladu. Drago mi je što je jedan dio mojih projekata vezan za Vukovar. Taj grad je za mene prije svega mjesto mira. Na ovom području mirna reintegracija omogućila je povratak mnogim obiteljima. Ja se nisam vratila u grad koji sam napustila u devedesetim. Iz svog iskustva dobro znam da je povratak nakon rata veliki izazov, za koji treba imati snage. Stoga smatram da su ljudi u Podunavlju snažni, odvažni i ustrajni. U ovoj publikaciji pročitat ćete sedam priča takvih ljudi. Ono što me zaista brine jest činjenica da danas mladi iz ovih krajeva odlaze u potrazi za boljom budućnošću. Ne zamjeram im, ali mi je žao. Pitam se tko će u budućnosti njegovati kulturu mira?

Dva su povoda zbog kojih 15. siječnja nije običan dan u godini, nego dan kad slavimo MIR. Prvi povod je obilježavanje međunarodnog priznanja Republike Hrvatske, a drugi je formalni završetak mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja. Mir nije dovoljno samo potpisati, mir treba održavati, njegovati, čuvati! Tome su svjedočili upravo građani Vukovara prolazeći kroz najteže trenutke ratnih strahota, noseći se s gubitcima, kako ljudskim tako i materijalnim, noseći se s traumom te prolazeći kroz ponovnu izgradnju zajednice. Postalo nam je jasno da izgradnja zajednice traži angažman svih građana, svih institucija, traži dijalog, razumijevanje, komunikaciju, traži korak s novim trendovima, novim postignućima. Na putu izgradnje mira ponekad ne uspijevamo naći pravi put, pravu riječ. Ali to je put koji ujedno otvara prostor za dijalog, a dio tog puta je i mirna reintegracija, jedina mirovna operacija u Republici Hrvatskoj koju UN (Ujedinjeni narodi) smatra najuspješnijom mirovnom misijom.

Mirna reintegracija još uvijek nije dovoljno shvaćena, nije ni prihvaćena u javnosti iako se više puta govorilo da bi mogla biti ogledni primjer, dobro rješenje za neke nove nastale sukobe u svijetu.

Tragom navedenog bilježimo iskustva građana koji su bili direktni sudionici procesa i pokušavamo pokazati da je ovo put izgradnje dugotrajnog mira, put koji pruža nadu za bolje društvo i stabilniju zajednicu.

1

Ćao, zdravo, bok

Gorana Kušić

U ljeto 1991. Gorana Kušić imala je šest godina. Njezina ulica u Sotinu, selu u predgrađu Vukovara u kojem je rođena i ona i njezini roditelji, bila je glavno okupljalište djece. Slijepa ulica, rijedak promet, tridesetak bi ih se tu bezbrižno družilo. Ali ne to ljeto. Tada ih je bilo tek četvero u cijelom selu. Devetogodišnja Maja, deseto-godišnji Boris, Gorana i njezin petnaestogodišnji brat. Gorana nije ništa slutila, a ni njezini roditelji. Da jesu, vjerojatno bi već otišli.

U kolovozu se s balkona činilo kao da užareni opušci padaju s neba. Avionske bombe. Tada su počeli dane provoditi u podrumu. Gorani je bilo uzbudljivo, a roditeljima je postalo jasno da to ne vodi dobrome i odlučili su otići. Dugim i okolnim putem rodbini u Njemačku. U pitomi gradić Battenberg. Tata je radio kao građevinski radnik. Mama nije našla posao, ali su pristojno živjeli od jedne plaće. Brat je nastavio sa školom, Gorana je krenula u osnovnu. S vremenom joj je njemački postao kao materinski, stekla je prijatelje i zavoljela Battenberg. Cijela je obitelj htjela ostatu, ali su 1997. morali otići. Njemačka im više nije htjela produžiti boravak.

Spakirali su živote i autom s velikom prikolicom došli u Medulin, tatinoj starijoj sestri kojoj su obojica sinova poginula 19. studenog 1991. u Borovu naselju.

Ako Gorani odlazak iz Vukovara nije bio strašan jer je bila malena, napuštanje Njemačke jest. Taj je život bio sve što je znala i sviđao joj se. No i u Medulin se lako uklopila, život se nastavio. Krajem 1997. pošli su vidjeti kako je u Vukovaru i Sotinu. Bio je sumrak kada su ulazili u mjesto, ni s jedne strane ceste nije bilo kuća, kao da nikada nisu bile tu. Gorana je sjedila otraga u autu i prvi put u životu čula oca kako plače. Njezini su roditelji 1991. imali 39 godina. Njima je u te ulice stao čitav život, a taj je život razoren ratom. Kuća je bila poharana, ali je bila čitava i jedina koju su imali. Možda je svuda bilo bolje, ali tu je bilo njihovo. Podnijeli su zahtjev za obnovu. Mama je dobila ponudu da bude tajnica u državnoj službi. Konačno, prvi posao od početka rata. Oca je čekalo njegovo mjesto u pogonu Valjare u sklopu tvornice Borovo. Odluka se sama donijela: vraćaju se. Gorana je krenula u sedmi razred u Vukovaru.

Na početku školske godine u razredu ih nije bilo ni desetero. U prizemlju je bilo srpsko odjeljenje, na katu hrvatsko. Zajedno su, međutim, čekali autobus, a dečki i igrali nogomet jer drugačije ne bi skupili timove, ali Gorana je zapravo u Sotinu bila odsječena od izvanškolskih druženja. Tih deset kilometara udaljenosti od Vukovara odvajalo ju je od svega.

Ne sjeća se da je ijednom te prve godine sjalo sunce dok je išla od Sotina do škole u Vukovaru i nazad. Vječito je bilo sumorno i hladno. Sunce je sjalo u Njemačkoj i u Medulinu. Ne u tom opustošenom kraju. Možda samo ljeti uz Dunav.

Gorana je mislila na njemačkom, a govorila predratnim vukovarskim govorom, ali on više nije bio ničiji. U podjeli na hrvatski i srpski jezik nije bilo mjesta za zajednički. Morala je razmišljati kako će govoriti, posebno u Sotinu gdje se pristoji da sve starije prva pozdravi. Sa „Čao“ i „Zdravo“ se nekoć pozdravljalo, ali više ne, to je ostalo Srbima. Hrvati sada kažu „Bok“. Roditelj su je uputili na sigurno „Dobro jutro“, „Dobar dan“ i „Dobra večer“. Kada je upisala gimnaziju, nije više bilo sumorno. Te 2000. se već dosta djece vratilo, odjeljenja koja nastavu prate na hrvatskom jeziku i latiničnom pismu bila su uobičajene veličine, proširio joj se krug prijatelja, školsko gradivo je bilo poticajno. Govorila je sve više književnim hrvatskim jezikom, sve manje viđala vršnjake iz srpskih odjeljenja jer su škole bile u odvojenim zgradama, a mjesta na koja se izlazi podijeljena. Kao i jezik.

Kada danas – nakon što je završila Filozofski fakultet u Zadru, predavala njemački u vukovarskim školama, zadovoljno se skrasila u Gradskom muzeju Vukovar i u stanu s pogledom na Dunav – prođe Vukovarom i sretne nekog iz mreže divnih ljudi koju je s godinama izgradila, pomisli: da je grad razrušen kao što je bio te '98., ali da poznaje sve te ljude, ne bi joj bilo sumorno. I pozdravila bi ih: „Čao, zdravo, bok“.

Zašto nam je mir manje zanimljiv od rata?

Gordan Bosanac

Gotovo bih se dao okladiti da svi koji čitate ovu publikaciju sigurno znate što je to vojno-redarstvena akcija Oluja. Poznajete li ikoga od vaših prijatelja, obitelji, poznanika tko ne zna što je to bila Oluja? Istovremeno, siguran sam da većina vaših poznanika nikada nije čula za mirnu reintegraciju Podunavlja. I dok je Republika Hrvatska vojnom akcijom Oluja oslobodila okupirana područja, mirna reintegracija je isto to učinila na istoku zemlje – ali bez ispaljenog metka, bez izgubljenih ljudskih života i bez ratnog razaranja okupiranog područja. Nije li onda mirna reintegracija uspješnija „operacija” od Oluje? Zašto onda ne slavimo mirnu reintegraciju jednako glasno kao i Oluju? Nije li nevjerojatan uspjeh vratiti okupirani teritorij dogovorom, a ne ratom? Nije li okupirani teritorij puno teže vratiti dogovorom nego ratom? I tko su bili ti ljudi koji su razgovarali i zalagali se da se dogovorom, a ne ratom oslobodi zemlja? Znaš li navesti njihova imena? Ako znaš, jedan/jedna si od rijetkih koje zanima jedna od najuspješnijih mirovnih, antiratnih priča iz povijesti Hrvatske.

No zašto je to tako? Zašto nam rat više imponira nego mir? Zašto u životu duže i jače pamtimo kada nam netko nanese bol, nego kada nam netko učini dobro?

Tajna je u banalnosti i brutalnosti nasilja koje iznimno destruktivno djeluje na ljude. Svako nasilje prema ljudskom biću ostavlja u nama duboki trag. Udarac koji si dobio od roditelja, ili bivšeg prijatelja, puno duže pamtiš nego svu brigu i nježnost koju su ti te osobe možda pružale. Nasilje prema nama mijenja našu stvarnost, duboko ga pamtimo i strahujemo da se ne ponovi. U isto vrijeme ponekad uživamo u nasilju jer imamo dojam da ono puno brže i učinkovitije rješava probleme. Što je pogrešno? Nasilje ostavlja duboke tragove čije rane se liječe godinama. Za razliku od nasilja, nenasilje i briga za drugoga nešto je što podrazumijevamo. To je i dio naše svakodnevnice. Nenasilje je preduvjet da uopće funkcioniramo kao ljudska bića. Kažu, u nasilju ljudi prestaju biti ljudi. I baš zato je važno slaviti nenasilje. I baš zato moramo početi biti više fascinirani nenasiljem nego nasiljem. Jer iako tako izgleda, nenasilje se ne podrazumijeva. Na njemu se mora stalno raditi. Tako je i mirna reintegracija bila odvažan i zahtjevan proces.

2

Dug povratak kući

Ivan Hubalek

Bio je 19. kolovoza 1996. kada je Ivan Hubalek prvi put došao u Vukovar nakon studenog 1991. godine. Točnije, od 18. studenog 1991. nije bio u gradu u kojem je rođen i u kojem je živio. Ivan voli znati kada je točno što bilo pa u kompjuter zapisuje vrijeme, mjesto i telegrafski opis događaja. Zna da je sjećanje varljivo mada ga odlično služi i u 78. godini. Tog 18. studenog je zarobljen i odveden iz Vukovara u logor u Srijemskoj Mitrovici. Takvo što je i očekivao nakon što je grad bio okupiran – ili će biti zarobljen ili će poginuti, u opkoljenom gradu za muškarce koji ne žele otići često nema treće opcije. Nije je bilo ni za njegovu suprugu, i nju su s njim odveli u logor. A samo koji mjesec ranije ništa nije slutio. Kao inženjer strojarstva na visokom položaju u kombinatu Borovo dodatno je radio kao predavač u Tehničkoj školi. Kada su se ranog proljeća 1991. počeli osipati đaci, nije shvaćao što se događa. U tvornici su odnosi bili dobri, kao i uvijek, nije primjećivao da radnici odlaze, makar ne iz njegovog strojarskog odjela, i tek mu je u rujnu postalo jasno da su došla olovna vremena.

Toga povratničkog 19. kolovoza 1996. u pratnji UNTAES-a došli su na razgovor o tvornici Borovo. U njegovim bilješkama stoji: „Prvi susret s predstavnicima Borova s okupiranog područja“. Kao predstavnici Borova d.d. navedeni su Ivan i još dvojica te su također trojica zabilježena i iz Borovo holdinga. Ivan je tada bio na položaju pomoćnika direktora za organizaciju i povratak u Vukovar. Nisu to bili pregovori, kaže, nije se imalo o čega *pregovarati*, već dogovoriti o preuzimanju.

Znao je što može očekivati. Bio je u Vukovaru *do kraja*. Znao je što su milijuni granata napravili gradu. Pa ipak, kada su došli na Trpinjsku cestu, nije prepoznao gdje su. Na pet minuta od tvornice u kojoj je radio, a on ne razaznaje gdje je. Bila je to tek šikara.

Našli su se u Hotelu *Dunav* s nekadašnjim borovskim kolegama. Razgovor je bio konkretan i korektan: o stanju opreme, infrastrukture, o radnicima i pozicijama, o proizvodnji.

Tek je nekoliko sati prošlo otkad se te večeri iz Vukovara vratio u Koprivnicu, gdje se s obitelji skrasio za

prognaništva, kada je zazvonio telefon. Supruga kolege s kojim je bio u Vukovaru. „Ivo, kako si ti?“ pita. „Dobro, zašto?“ „Mužu mi je jako loše, oni su vas otrovali.“ Ivan nije ni trenutka povjerovao u takvu mogućnost, znao je da to stres progovara. I on ga je imao u želucu.

Sedam mjeseci kasnije, 21. travnja 1997., prvi je put i razgledao Borovo. Taj nekadašnji mastodont izgledao je poraženo, ali bolje od ostatka grada. Najurušenije zgrade uklonili su prethodnih godina, nešto krovova i stakala popravili, nešto je proizvodnje radilo. Toliko je strojeva nekoć tu bilo da ih je i nakon svog uništavanja dovoljno ostalo da se održi proizvodnja, makar obuće i klinastog remenja. Tada se uvelike pripremao povratak nove-stare uprave; planirala se osnovna obnova, kadroviralo se, nadalo se ulaganjima.

Šest mjeseci kasnije Ivan se preselio u borovski hotel za samce i od tuda svakoga dana odlazio na posao sve do 2000. kada mu se pridružila supruga i kada su se uselili u kuću.

Za njega mirna reintegracija znači upravo to: povratak kući i povratak u Borovo.

Mada ni grad ni tvornica više neće biti kao prije.

Zašto je došlo do mirne reintegracije?

Gordan Bosanac

Nema sumnje da je vojna operacija Oluja uvelike promijenila odnose vojnih snaga u našoj zemlji. U naletu vojne pobjede priča se da su se kovali i planovi kako vojno osloboditi i okupirani teritorij na istoku zemlje. Navodno se operacija trebala zvati „Skok u Dalj“. Ali ipak, odustalo se od vojne intervencije i pod okriljem Ujedinjenih naroda krenulo razgovarati o oslobođenju tog područja mirnim putem. Razgovorima, pregovorima i dogovorima među suprotnim stranama. Oni koji su donedavno bili spremni pucati jedni na druge, sada su sjeli za stol. Formalno, mirna reintegracija trajala je od 15. siječnja 1996. do 15. siječnja 1998. godine. Oluja je trajala četiri dana, mirna reintegracija dvije godine, nakon čega se čitav teritorij vratio pod kontrolu Republike Hrvatske. Ponovimo još jednom – bez izgubljenih ljudskih života, bez nanesenih ratnih šteta, bez novih migracija. Ovaj mirovnjački smjer vjerojatno je posljedica nekoliko faktora. Nakon Oluje odnosi snaga su se promijenili. Nikome više nije bilo u interesu stvarati nove žrtve, nova razaranja i nove kolone izbjeglica. Međunarodna zajednica pokazala je odlučnost i spremnost na jasnu podršku mirovnom procesu. Sukobljene strane odlučile su dati priliku razgovoru.

3

Dijete Oluje

Sladana Trbulin

Kada Slađana Trbulin ljeti na putu do mora zastane na Baniji, gdje je živjela prvih deset godina, pita se što bi bilo da rat nije presudio njezinoj obitelji i tom kraju. Vjerojatno bi studirala u Zagrebu i živjela na relaciji Zagreb – Sisak. U Sisku je rođena. I ako bi joj roditelji ostali bez radnih mjesta u sisačkoj Željezari i Rafineriji, živjeli bi dostojanstvenije. Bili bi u svojoj kući u Kostrešima, ne bi bili podstanari do nedavno. Imali bi svoju zemlju, ne bi bili nadničari. U kućama bi gorjela svjetla, traktori bi orali njive, a djeca bi za vrućih ljeta prekidalala igru da se napiju bunarske vode. Ovako je Banija tuga. Prazna i zapuštena, kao i njihovo selo. Nekoć joj je izgledalo veliko, a sada malo. Svijet našeg djetinjstva smanji se kada narastemo, ali nije do toga. Do Oluje je.

Pogađa je kada ljudi kažu da su htjeli otići. Nisu htjeli. Moralo se bježati da se ne bi stradalo. Pluća punih straha i neizvjesnosti.

Slađana se sjeća u isječcima. Kod maminih roditelja na selu okupila se cijela familija. Balirali su sijeno. Slađana je svezala oko glave bakinu maramu. U rano jutro, 5. kolovoza 1995., probudila ih je pucnjava. Baka je spakirala šunku i krenuli su ne znajući kamo. Ni na koliko. S brda su gledali kako iza njih gori. Nisu tada znali da su iza sebe upravo ostavili sretna vremena. Putovali su dvije nedjelje kroz Bosnu i Hercegovinu do Srbije. Zaustavili su se u Kraljevu, u sportskoj dvorani punoj ljudi s Banije. Tata joj je bos, u kratkim hlačama i bijeloj majici, čitao novine na stepenicama kada je došla vojska po sve vojno sposobne muškarce. Poslali su ga u Erdut, gdje je raznosio hranu vojsci. Mama, brat i Slađana su pred Novu godinu 1996. došli u srijemsko selo Bršadin da mu budu bliže.

Slađana je nastavila školovanje u Borovu naselju. Bila je sramežljivo, poslušno dijete, svjesna da je tu slučajem i ne osjećajući da tu zapravo pripada niti da je sasvim prihvaćena. Mama se brinula za nju i brata i povremeno radila razne slabo plaćene poslove. Mijenjali su tuđe kuće u kojima su živjeli. Od mirne reintegracije najviše se sjeća glasa Franje Tuđmana kada je Vlakom mira stigao u Vukovar. Govorio je o praštanju, pomirenju i suradnji. Nije znala točno zašto, nitko joj ništa nije

rekao, ali nije mu vjerovala. Njezini su se nadali da će se vratiti na Baniju, ali za obnovu kuće mogli su dobiti 5000 kuna, a ne bi imali od čega živjeti, cijelo je selo zamrlo. „Da uložim u kuću i da se onda okačim o prvo drvo?“ zaključio je tu zamisao njezin otac. Možda se u Srijemu nisu najbolje snašli, ali na Baniji se ne bi imali kako ni snalaziti.

To je razlika između mirne reintegracije i vojne operacije.

Kasnije je čitajući o mirnoj reintegraciji i razgovarajući s ljudima Slađana shvatila da je to bio dobar početak, ali i da nije dovršen proces. „Krene na dobro pa se onda vratimo nekoliko koraka unazad“, kaže. Recimo, kada se bučno prosvjedovalo zbog postavljanja ploča sa ćirilničnim natpisima. Kada ih se nasilno skidalo. Kada se muči oko toga u koju će školu djecu upisati. Kada je propao projekt Interkulture škole *Dunav*, u kojoj bi učenici zajedno, neovisno o etničkoj pripadnosti, učili o kulturnoj baštini svih Vukovaraca. Kada je prozivaju što govori i ekavicom, na kojoj je maturirala, i ijekavicom, na kojoj je diplomirala na Ekonomskom fakultetu u Osijeku. Kada čuje da bi bilo bolje da je i u Podunavlju bilo Oluje. Slađana za sebe kaže da je dijete Oluje. Dobro zna kakva je to nesreća.

Kako se mirna reintegracija provodila?

Gordan Bosanac

Kada krećeš u vojnu ofenzivu, razrađuješ vojne planove, osiguravaš novac, razvijaš taktike i strategije. Kupuješ oružje, naoružavaš i mobiliziraš vojnike. A što radiš kada krećeš u mirnu reintegraciju? Gotovo ništa od toga osim da vjeruješ u taj poduhvat i pokušavaš ostaviti predrasude i interese po strani. I počinješ razgovarati. Ali i slušati. Mirna reintegracija temelji se upravo na razgovorima, dogovorima, pregovorima, ali i slušanju. I nisu razgovarali samo političari i političarke. Razgovarali su i obični ljudi koji su morali početi opraštati i učiti živjeti jedni kraj drugih – nakon svega što im se desilo. Ljudi s obje strane trebali su ponovno raditi zajedno u bolnici, policiji, gradskoj upravi. U slušanje i razgovaranje uključile su se i razne udruge civilnog društva. Cilj je bio vratiti suživot i povjerenje među ljude. Jedan od prvih koraka bila je i demilitarizacija čitave okupirane zone. Bilo je važno maknuti vojsku – upravo zato da bi se ljudi osjećali sigurnije. Demilitarizacija je značila da nikakvo oružje, streljivo, eksplozivni ni druga vojna oprema nisu smjele biti u posjedu onih koji žive na tom području. Red su održavale prijelazne policijske snage koje su se sastojale od ranije sukobljenih strana i UN-a. Započelo je i razminiranje teritorija. Krenulo se s pilot-projektima povratka stanovništva. Srpska strana dobila je priliku izabrati svoje legitimne predstavnike u tijelima lokalne vlasti. Hrvatska kuna uvedena je kao platežno sredstvo. Počele su se isplaćivati prve mirovine u kunama. Otvorila se autocesta. Grad Vukovar priključio se na telefonsku liniju Republike Hrvatske. Otvorio se granični prijelaz prema Mađarskoj. Danas će se mnogi svjedoci tog vremena sjetiti otvaranja Žikine pijace na cesti Osijek – Vukovar gdje su se Srbi i Hrvati sretali trgujući temeljnim stvarima za svakodnevni život. Na tržnici su vrijedile sve valute.

4

Vrijeme velikih nada

Jakica i Duško Simić

Jakica i Duško Simić na Korčuli su gledali prilog Hrvatske televizije iz Vukovara. Kada se hrvatsko Podunavlje uskoro reintegrira u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske, tamo će biti procvat. Otvarat će se radna mjesta. Narast će plaće. Bit će svega. Tako su izvijestili novinari, a oni su odlučili povjerovati. Nakon svakog rata dolazi vrijeme velikih nada. „Super, idem se spakirati i odoh za tu famoznu Slavoniju“, rekao je Duško Jakici. Nisu imali što izgubiti. Probali su živjeti u Beogradu. Nije išlo. Probali su na Korčuli. Isto. Bijedni poslovi, puko preživljavanje, nikakva perspektiva. Bio je listopad 1997. godine. Gospođa koja mu je prodala autobusnu kartu rekla mu je da ide u „još neistražena područja“. Autobusne linije su prema tome dijelu zemlje tek bile uspostavljene. Došao je u grad u kaos. Svi su govorili o reintegraciji, nitko nije znao što ih čeka, glavna tema je bila ostati ili otići. Dio ljudi se već spakirao i odselio za Srbiju. A Duško kuca od vrata do vrata tražeći posao u gradu u kojem ne poznaje nikoga.

Duško je iz Knina, Jakica s Korčule. Upoznali su se krajem osamdesetih kao studenti prava u Splitu. Kad je počeo rat, Duško se prebacio studirati pravo u Beogradu. Početkom 1992. nova Jakičina hrvatska putovnica bila je među prvima koje su prešle srpsku granicu. Posjećivala ga je godinama, a kada su oboje diplomirali, počeli su zajedno živjeti u Beogradu. Dušku je pripravništvo u odvjetničkom uredu pokrivalo petinu mjesečne stanarine. Jakica je na crno radila kao kuharica i spremačica. I to malo što bi zaradili, inflacija bi brzo pojela. Duško nije mogao dobiti srpsko državljanstvo pa time ni konkurirati za bolje poslove. K tome su arkanovci mobilizirali izbjeglice iz Hrvatske, naročito nakon Oluje, i slali ih u istočnu Slavoniju. Nisu htjeli otići u inozemstvo jer bi ih tamo najvjerojatnije čekali fizički poslovi. I tako su odlučili pokušati izgraditi bolji život u Hrvatskoj. Duško je s UN-ovim konvojem početkom 1997. krenuo iz Srbije u Hrvatsku. U autobusu je bio jedini mlađi od 70 godina i jedini s koferom punim knjiga kao svom svojom imovinom. Čuo je kada je gospođa na sjedištu ispred njega rekla: „Nas nije šteta, ali ovog će malog odmah zaklati.“ I ako ga je hvatala nelagoda, nestala je kada je vidio kako na granici srpski i hrvatski službenici srdačno razgovaraju i razmjenjuju šteke cigareta.

Na Korčuli nije bilo ništa bolje. Iz jedne su oskudice pobjegli u drugu. Jakica je za 1200 kuna mjesečno radila kao noćna čuvarica raznih poduzeća. Duško je djeci držao instrukcije, nikakav posao nije mogao naći. Na otoku se ispod glasa gundalo o takvom paru. I onda su vidjeli prilog o Vukovaru.

Posla je stvarno bilo. Duško je mogao birati i odabrao je nevladinu organizaciju Norveško vijeće za izbjeglice (NVC). Kad su mu rekli da će plaća biti *fifteen hundred*, tek je s prvom uplatom shvatio koliko je to zapravo. Do tada su po rukama prevrtali 10, 20, 30 maraka. U NVC-u su pružali pravnu pomoć, najviše građanima srpske nacionalnosti koji nisu mogli dobiti hrvatsko državljanstvo ako su rođeni izvan Hrvatske, bez obzira što su cijeli život proveli u Hrvatskoj. A mnogi su u pograničnim područjima bili rođeni s druge strane hrvatske granice. Pomagali su i Hrvatima koji su tražili povrat imovine.

Nakon nekoliko je mjeseci i Jakica kucanjem na vrata došla do mjesta tajnice u Ekonomskoj školi. U gradu od blata, ruševina i sivih stabala bilo im je bolje nego na Korčuli i u Beogradu. I atmosfera je u gradu tada bila zdravija nego što je danas, sjeća se Duško: „Imao sam osjećaj da su svi malo napeti i oprezni, ali su izbjegavali išta otvoreno govoriti. Kao da su se smireno ispitivale snage. Onima koji su ostali je bilo stalo da ostanu i dalje. Onima koji su se vratili je bilo stalo da tu ponovno započnu život. To su jake motivacije, a uvjet opstanka je, možda, bio da se o nekim stvarima ne govori.“ Jakici i Dušku bilo je jednostavnije. Nisu poznavali ni *ostalnike* ni *povratnike*, nitko njima ništa nije zamjerao niti su oni kome zamjerali.

Nisu tada znali hoće li ostati u Vukovaru nekoliko mjeseci ili nekoliko godina, a evo ih uz Dunav već 24 godine s danas punoljetnim kćerima, Vukovarkama.

„Nama je mirna reintegracija potpuno promijenila život. Žao mi je da tako nije bilo u mom Kninu, da ljudi tamo nisu mogli birati hoće li ostati ili otići. S mirnom reintegracijom Knina ne bih obljeticu mature slavio u Beogradu. Tamo živi većina iz moje srednjoškolske generacije. Bude nas stotinjak, a nas tek četvero dođe iz Hrvatske. Troje iz Knina i ja iz Vukovara.“

Integrirali smo teritorij, jesmo li i ljude?

Gordan Bosanac

Mirna reintegracija službeno je završila 15. siječnja 1998. godine. Okupirani teritorij u potpunosti je vraćen pod vlast Republike Hrvatske. No jesu li se i ljudi pomirili? Danas, skoro 23 godine kasnije, još uvijek slušamo o međuetničkim incidentima, najčešće vezanima za grad Vukovar. Osnovne i srednje škole, kao i vrtići, ostale su podijeljene po nacionalnoj pripadnosti sve do danas. Kažu da se i za kafiće zna koji je „srpski“, a koji „hrvatski“. Jednako tako, dosta ljudi iseljava iz Vukovara – pogotovo mladih. Ne vidi perspektivu bez obzira na to što su se fizički kuće obnovile. S druge strane, Vukovar je postao simbol žrtve rata kojeg se sjećamo opet samo kroz obilježavanja pada Vukovara. Dakle, opet se sjećamo ratne operacije. Ali i u Vukovaru i u čitavoj istočnoj Slavoniji, u Podunavlju, i dalje žive ljudi s voljom i željom da se taj kraj revitalizira i razvije u jedan od bogatijih krajeva zemlje. Ljudi koji tamo žive – posebno su to zaslužili. Zato je važno nastaviti ulagati u ljude. Jer vratiti samo teritorij, a ne osigurati kontinuiranu podršku ljudima koji su prošli neke od najvećih trauma u ratu – nije smisao mirne reintegracije. Posebno zato što graditi mir znači ulagati u ljude svaki dan. Taj proces ne prestaje nekim simboličkim datumom. Ta vrsta ulaganja u ljude u ovom je slučaju nekako izostala. Zato i danas, nažalost, priča o tome tko je Hrvat, a tko Srbin često prebriše puno važnije priče o suživotu.

5

Povjerenje novog početka

Marija Molnar

Marija Molnar je pred završetak procesa mirne reintegracije vodila ugodan, miran život u provinciji, kako kaže. Bila je u zadnjoj godini dvadesetih, uhodala se u posao glazbene urednice na Radiju *Vinkovci*, išla je na koncerte, izvještavala o kulturnim i društvenim događanjima. Politika ju je zanimala tek onoliko koliko se politika bavila njom. A onda je odlučila sve to potpuno razbacati. Mirna reintegracija je u Vukovar vratila i Hrvatski radio Vukovar i Marija je pozvana da se pridruži ekipi. Nije se dvoumila ni trenutka.

Znala je da će biti jako puno posla za sve u Vukovaru, da treba graditi institucije i društvo, obnavljati kuće i živote. Htjela je zasukati rukave i sudjelovati u novom početku. Tako je u Vukovar otišla kao na radne akcije, pogonjena idealima i optimizmom.

Kada je tek počela povremeno dolaziti u Vukovar 1996., sve joj je bilo nestvarno. Tek dvadesetak kilometara od Vinkovaca, a više se iščuđavala nego da je došla u Katmandu. Bilo joj je kao da šteta među filmskim kulisama i statistima. Ili kao da je sletjela na mjesečev krater. Ljudi su joj izgledali pljesnivo, kao da se prašina ruševnog grada uvukla i u njih.

Jedna od prvih slika koju je zapamtila: svukuda hrpe šute, drveće raste iz kuća i stanova, pa i s osmog kata nebodera, majka i sin prolaze u dotrajaloj odjeći, a na uzici vode dalmatinca, najljepšeg psa kojeg je u životu vidjela. Taj pas joj je bio slika nade.

Godinu kasnije počela je obnova i grad se pretvorio u veliko gradilište.

Još godinu kasnije, početkom 1998., počela je raditi na Hrvatskom radiju *Vukovar*. Marija smatra da su mediji imali važnu ulogu u provedbi mirne reintegracije i da su je dobro odigrali. Na Hrvatskom radiju *Vukovar* svakodnevno je išla emisija *Povratnički radio* u kojoj su mnogi gostovali i gdje se odgovaralo na pitanja koja su bila važna građanima. „Ljudi su nam vjerovali“, kaže Marija. Sjeća se tadašnjeg velikog grafita na Nami u centru grada. Čirilicom je bilo ispisano: Ovo je Hrvatska. Taj joj se spoj svidio, kao znak da se zna gdje su i da tu ima mjesta za sve.

Radila je bez prestanka, bilo je naporno i uzbudljivo. Grad se obnavljao, institucije su profunkcionirale, stalno su dolazile neke delegacije. Družila se sa stranim volonterima i domaćim aktivistima. S kolegama iz srpskih medija koje je tada upoznala ostala je prijateljica do danas. Bilo je to intenzivno vrijeme. Znala je čuti pitanja poput: „Kako možeš piti kavu s *njim?*“, ali nije se na to osvrtna niti marila u koje kafiće ide, *naše* ili *njihove*, družila se s onima s kojima se prepoznavala. U njezinom je pogledu bilo vedrine, povjerenja i rastuće nade. Kao u zoru kada započinje bistar dan.

Kroz suradnju s aktivistima sudjelovala je u edukacijama o miru, oprost, suočavanju s prošlošću. Za nju je to bila mirna reintegracija: neumorno iznova graditi, i kuće i ljude. I kada gradnja bude dovršena, bila je uvjeren, Vukovar će biti svjetski centar za mirovne studije ili svjetski istraživački centar o ratu i miru. Ljudi će užas koji su proživjeli transformirati u lekciju iz koje svi mogu učiti. Iz tog krvavog tla niknut će dobro. I mirna reintegracija slaviti će se kao svetkovina jer se mir treba slaviti. „Nakon svega što se dogodilo, sprovesti reintegraciju bez ijednog ispaljenog metka, bez ijedne tuče, to je veliko postignuće“, kaže Marija.

Iako je koju godinu nakon mirne reintegracije otišlo dosta kvalitetnih ljudi iz Vukovara u treće zemlje, sjeća se Marija, grad se razvijao u dobrom smjeru. Puno toga se obnovilo, nešto se pogona otvorilo, doseljavali su se ljudi iz drugih krajeva, bilo je posla, o novim *miješanim* brakovima se nije govorilo u pola glasa, nije bilo međuetničkih sukoba, grad je bio siguran.

Marija se sjeća slike nekih trinaest godina nakon mirne reintegracije: glavni gradski trg je prepun, sviraju tamburaši, ljudi se uhvatili u veliko kolo, i Srbi i Hrvati, i svi razdragano plešu. To kolo je bilo kao nadrealna filmska scena nakon koje kreće katastrofa. Nije puno prošlo i krenuli su prosvjedi, skidanje ćirilčnih natpisa, etnička prepucavanja i odnosi su se počeli zaoštravati pa i kidati. Marija kaže da se izgradio lijep grad, ali da su to ponovno kulise, samo ovog puta nema poleta novog početka. Mladi ljudi odlaze, nema posla, podijeljenost nije ugasla. Vukovar nije postao svjetski centar mira.

Kako provoditi mirnu reintegraciju danas?

Gordan Bosanac

Iako je mirna reintegracija formalno završila 15. siječnja 1998., nema sumnje da ona traje i dalje. Jedan od pristupa poslijeratnoj izgradnji mira svakako su i ulaganja u ekonomski oporavak i razvoj integriranog kraja. Ako nemaju posla, ljudi će se brzo iseliti u potrazi za boljim životom. Ali ekonomski oporavak nije samodostatan. Izgradnja suživota od ključne je važnosti. A taj suživot manje grade institucije države, a više organizacije civilnog društva. Samoorganizirani građani najbolje prepoznaju što se dešava u malim lokalnim zajednicama i kako raditi na zajedničkoj budućnosti, ne vraćajući se neprestano u prošlost. Zato je rad udruga na terenu ključan doprinos oporavku društva. I upravo su udruge za mir, nenasilje, demokraciju i ljudska prava bile te koje su „sačuvala“ sjećanja i na mirnu reintegraciju, te i danas aktivno rade u lokalnim zajednicama. Ne dijeleći ljude na Hrvate i Srbe.

Godine 2019. Vlada RH nakon 20 godina je prepoznala važnost mirne reintegracije i proglasila je nacionalnim tzv. spomendanom. Mirna reintegracija pomalo je oživjela iz zaboravljene povijesti rata u Hrvatskoj. Budući da se o njoj govori kao i o najuspješnijoj mirovnoj misiji Ujedinjenih naroda, ona sve češće služi kao motiv drugim zaraćenim stranama diljem svijeta koje žele prekinuti sukob i raditi na dogovoru. U godinama pred nama o njoj će se čuti sigurno sve više jer bi ona, uz svu bol koju su ljudi doživjeli u ratu, trebala biti društveni temelj za izgradnju daljnjih odnosa i razvoja lokalne zajednice. Ako se 18. studenog hoda u „koloni sjećanja“, možda 15. siječnja možemo svi koračati u „koloni zajedničke budućnosti“. Jedno ne treba isključivati drugo.

6

Jedinstvena vatrogasna postrojba

Nikola Stamatović

Nikola Stamatović neke godine nastoji zaboraviti, ne prijećati ih se. Život mu je sada lijep. Sa suprugom se dobro slaže, oboje su u penziji, zdravlje ih služi, pomalo putuju, šeću uz Dunav, ugoste prijatelje. Sinovi im nisu blizu, ali imaju dobre poslove i sretni su pa su i roditelji sretni zbog njih. Na vikendici u blizini Dunava Nikola uzgaja pčele, sadi voćke, sve pomalo i bez nerviranja, to je njegova mjera dobrog dana. Bilo je stresa i previše za jedan život. A život u Vukovaru je počeo kao *fantazija*.

Upoznao je suprugu u Beogradu gdje su oboje studirali. On student prava iz Dečana, ona stipendistica Borova iz Drvara. Čim je diplomirala na Tehnološko-metalurškom fakultetu dobila je posao u Borovu. Tako su 1984. došli u Vukovar. Dobili su komforan stan u modernom Borovom naselju, Nikola se prekvalificirao i zaposlio kao jedan od čak 110 profesionalnih vatrogasaca u Borovu, iste su godine dobili i prvog sina. Lako i brzo su našli prijatelje, i među kolegama s posla i među susjedima. Borovo naselje imalo je i zimi i ljeti bazen, kino, igrališta za djecu i divnu ljetnu restoransku baštu sa živom muzikom u Radničkom domu, koja bi navečer bila tako puna da bi uvijek netko otišao sat vremena ranije s posla da im zauzme stol. Pjevali su tadašnje hitove, slavili sve što treba, kupali se i pecali na Dunavu, išli na ljetovanja u borovska odmarališta. „Bili smo toliko izmiješani da nismo imali pojma što je tko bio po nacionalnosti“, kaže Nikola.

Onda je došla 1991. i *fantaziji* je bio kraj. Počele su se afirmirati druge vrijednosti, kaže Nikola, nacionalna i stranačka pripadnost umjesto zajedništva. Jedni su zastrašivali druge, drugi neke treće i ljudi su se otuđili. Tenzije su rasle i rasle. Mračni tipovi počeli su se noću voziti naokolo u automobilima bez registracija, čuli bi se pucnjevi i škripa guma, dizali su se lokali u zrak, neki su privođeni, neki su nestali, okolna sela su podigla barikade, jedno jutro su i pred ulaz u kombinat Borovo stali naoružani ljudi. Nikola je osjećao da strah u njemu raste i da je nemoćan. Od tog perioda još uvijek ima tanak san, ne promakne mu nijedan šum. U svibnju je s obitelji otišao u Crnu Goru.

Kada se vratio krajem 1991., zatekao je *Hirošimu*. Nijedna zgrada, nijedan rasvjetni stup nisu bili čitavi, tek je jedna prometna traka bila očišćena, nije bilo struje ni vode. I njihov je stan bio izbušen granatama pa je to krpao, ali bi i dalje prokišnjavao. Odlazio je po kuhanu hranu u javnu kuhinju, vodu je iz dostavne cisterne prelijevao u kanistar, grijao se na drva. Nije to bilo dobro mjesto ni za odrasle ni za djecu, ali Stamatoviću su tu ipak imali

gdje i od čega živjeti. Nikola je okupio kolege vatrogasce, uzeli su preostala vozila i opremu i registrirali su se kao Vatrogasna jedinica opštine Vukovar jer ih Borovo više nije trebalo, a potreba je bila velika. Puno je kuća gorjelo, raščišćavali su ulice, skidali urušene dimnjake, spašavali stoku. Nikola je bio komandir. Plaća bi mu dotrajala do sedmog u mjesecu, ali supruga je radila u Borovu pa su se nekako snalazili. Te su godine bile čekalište. Nikola je čekao da se okonča bezvlađe, šverc, siromaštvo, besperspektivnost. Da život ponovno počne teći. Kada se počelo govoriti o mirnoj reintegraciji, samo se šušalo. Nikola kaže da nikakve informacije nisu imali, nisu znali što se sprema, hoće li biti stradanja, treba li ostati ili otići. Bilo je puno nagađanja, neizvjesnosti i straha. Neki su glasno zagovarali da svi odu, najglasnije oni koji su se materijalno osigurali i imali su kamo.

Njegova je vatrogasna jedinica prešla 1996. u Prijelazne policijske snage i tada mu je jedan kolega povratnik govorio da ode, da tu više nije potreban, ali su nadređeni, posebno načelnik iz Vinkovaca, bili razumni i uljudeni. Cijela jedinica, njih 46 vatrogasaca, ostala je u Vukovaru i 1997. potpisali su ugovor s MUP-om. Prve plaće u kunama – a bile su dvadesetak puta veće od onih u dinarima – dijelile su se na ruke i nekolicina *ostalnika* ih nije htjela primiti, ali su prihvaćajući treću plaću pitali mogu li dobiti i one prve dvije. Te je godine zaposleno i dvadesetak mladih hrvatskih vatrogasaca iz Vukovara. Nekima od njih su očevi poginuli, nekima nestali. Nikola bi ih prvog radnog dana ujutro sačekao, porazgovarao s njima i potom ih sa svima upoznao. Čitava je postrojba znala da se incidenti neće praštati. Ako se namjeravaju poprijeko gledati i međusobno provocirati, mogu slobodno odmah skupiti stvari. To je takva služba; životi im ovise jednom o drugome, u vatru ne smiju ući bez povjerenja da će kolega na njih paziti kao što bi na brata.

Iako je u Vukovaru bilo određeno da na čelnim pozicijama javnih službi budu Hrvati, a njihovi zamjenici Srbi, UNTAES se založio za Nikolu zbog njegovog dotadašnjeg uzornog rada i točno je na dan završetka procesa mirne reintegracije, 15. siječnja 1998., potpisao ugovor s MUP-om za mjesto zapovjednika Javne vatrogasne postrojbe *Vukovar*. „Nikakvih problema nismo imali, ni u tom prijelaznom razdoblju ni ikada“, kaže Nikola. Nije tako bilo samo u službi, već su zajedno feštali, slavili rođendane, imendane, slave i božiče. Igrali zajedno biljar, roštiljali, šalili se na svačiji račun i najvažnije – razgovarali o svemu.

7

Naše različitosti i naše boli

Lilijana Radobuljac

„Mirna reintegracija je uspjela!“ uzviknula je Lilijana Radobuljac ulazeći u zbornicu Tehničke škole *Nikola Tesla* u Borovom naselju. Prošle su četiri godine od mirne reintegracije, a trenutak ranije je ugledala učenicu iz 4c i učenika iz 4a kako se ljube na školskom hodniku. Maturanti iz odvojenih škola, kako se to u medijima naziva. Ali u Tehničkoj školi učenici koji nastavni program slušaju na različitim jezicima i pismima – hrvatskom i srpskom, latinici i ćirilici – nisu odvojeni. Idu u istu zgradu i u istu smjenu. Lilijana predaje Hrvatski jezik i književnost jednima i drugima. Nisu odvojeni ni nastavnici, jedna je zbornica.

Lilijana je Vinkovčanka. S diplomom Hrvatskog jezika i književnosti Pedagoškog fakulteta u Osijeku 1994. dobila je posao u Srednjoj školi Mate Balote u Poreču. U njezinim Vinkovcima tada nije bilo posla. Računajući na to da rat jednom mora završiti, da će se okupirana područja vratiti pod ingerenciju Republike Hrvatske te da će posla biti, prije odlaska stavila se na raspolaganje Vukovarsko-srijemskoj županiji kao stručni kadar koji bi htio raditi kući. I stvarno, 1998. pozvana je da radi u Vukovaru. Bila je u pravu: rat je završio, Hrvatska je cjelovita, posla je bilo.

Prije rata je tek dvaput bila u Vukovaru. Jednom ju je otac odveo na bazen i jednom je s roditeljima u trgovini Lav birala namještaj za svoju sobu. No u Poreču se družila s vukovarskim prognanicima i slušala priče o tome kakav je to krasan grad. To ju je dodatno potaklo da prihvati posao. Ono što je zatekla bilo je strašno. Grad kao otvorena rana. Kada bi autobus iz Vukovara koji tada nije imao javnu rasvjetu zašao u mali Nuštar, činilo bi joj se kao da je u Betlehemu. Ali škola je bila svjetlost.

Kava je mirisala kada je prvog dana sama ušla u zbornicu Ekonomske škole, gdje je radila prve tri godine dok nije prešla u Tehničku školu. Bila je među prvim nastavnicima koji su došli držati nastavu na hrvatskom jeziku. Ravnatelj je nije uveo, nitko je nije službeno predstavio. Lilijana je pozdravila: „Dobar dan!“, a čovjek koji je stajao za rešoom, uzvratio: „Dobar dan! Ja sam čika Steva, jeste za kafu?“

Od tada pa nadalje kolegijalni odnosi bili su sjajni, kaže Lilijana i napominje da pritom ne pretjeruje. Nikada nije imala osjećaj da treba paziti, vagati riječi, strepiti. Ni s roditeljima učenika nije bilo nesuglasica. Na samom je početku bila raspoređena da predaje Hrvatski jezik i književnost razredima koji su slušali nastavu na srpskom jeziku.

No učionica je znala zahtijevati i dovitljivost i mudrost. Recimo, kada je ušla u razred maturanata i na ploči zatekla veliko slovo U. Još je bila nova u školi. Zastala je, brzo se sabrala kao pred izvođenje jedanaesterca, i na ploči uz to U ispisala brojku 2. Okrenula se prema razredu i upitala: „Je li i vi slušate U2, kao i ja?“ Razred joj je zapljeskao. Ili kada je ulazeći u učionicu začula dvojicu učenika kako kroz prozor viču: „Ovo je Srbija!“ Nije bila spremna na to, a i tko bi je i kako pripremio, ali pred učenicima ne smije biti nespriprema. Kada su je ugledali, razred je ustao razrogačenih očiju, a ona dvojica su probljedjela. Lilijana ih je svih obuhvatila ozbiljnim pogledom, sjela i sporo upisivala sat u dnevnik. Bile su to najtiše minute u njezinoj nastavničkoj karijeri. Onda je ustala, naložila onoj dvojici da također stanu i rekla: „Ako već imate potrebu vikati, jedino što bih vam priznala jest da kroz prozor vičete: ‘Ovo je škola!’“ Lilijana ne pamti koliko su joj se puta ta dvojica poslije ispričavala pokazujući joj da su nedvojbeno shvatili da su pogriješili.

Kada su prve, spontane kolone sjećanja krenule gradom, jedna je prolazila Borovim naseljem pored škole. Jedan je učenik rekao: „Neću sjediti do prozora, oni su ubili mog tatu.“ Lilijana mu je rekla da ne mora sjediti pored prozora i da joj je žao njegovog tate i njega. I da je nekome tko tu hoda sa svijećom vjerojatno isto netko blizak poginuo.

Ili kada su učenici dolazili na nastavu u Partizanovim i Zvezdinim dresovima pa im je Lilijana prvo objasnila da to nije sportska škola, da najlonski dresovi u razredu ne mirišu najugodnije, a i da u Vukovaru imaju lokalne klubove, Vuteks-Slogu i Vukovar 1991., pa neka navijaju za neki od njih, što će im Partizan, Zvezda, Dinamo ili Hajduk. A onda je jednu subotu na nadoknadu nastave došla u zakopčanoj jakni pod kojom je virila kragna

dresa. Predsjednik razreda je pitao: „Razrednice, je li Vam to dres?“ Lilijana odgovori: „Pa da.“ „A čiji?“ Lilijana kaže: „Moja je privatna stvar za koga navijam.“ Brzo su saznali da je vatrena navijačica vinkovačke Cibalijske i počeli su pratiti kako klub igra i zadirkivati je oko rezultata, ali u školu u dresovima više nisu dolazili.

Neusporedivo je više bilo smijeha i lijepoga. Kada joj je ravnatelj 2001. rekao da će biti razrednica razredu koji pohađa nastavu na srpskom jeziku, kratko se složila: „Dobro.“ I tako je bilo – dobro. Cijeli taj razred joj je došao u Vinkovce na predstavljanje njezine knjige *Na pragu*, u kojoj je, među ostalim, pisala i o ratnim godinama. Neki od učenika tada su prvi put bili u Vinkovcima.

„Svakakva smo rješenja pronalazili da bismo se razumjeli, i što je najvažnije, da bismo razumjeli sve naše različitosti i naše boli“, kaže Lilijana.

Friedrich-Ebert-Stiftung regionalni ured za Hrvatsku i Sloveniju

Zaklada *Friedrich Ebert* (FES) najstarija je politička zaklada u Njemačkoj s bogatom tradicijom socijalne demokracije koja seže od 1925. godine. Rad naše političke zaklade usredotočen je na temeljne ideje i vrijednosti socijalne demokracije: slobodu, pravednost, solidarnost te očuvanje mira. To nas povezuje sa socijalnom demokracijom i nezavisnim sindikatima.

Regionalni ured zaklade *Friedrich Ebert* u Zagrebu otvoren je 1996. godine i odgovoran je za projekte u Hrvatskoj i Sloveniji. Glavne sastavnice našeg rada su jačanje demokratskih ustanova, rasprava o konceptima ekonomskih i društvenih reformi, međuetničko pomirenje i dijalog, podrška i promicanje aktivnosti sindikata, podrška organizacijama za razvoj aktivnog i pluralističkog civilnog društva, te djelovanje na društveno ekološkoj tranziciji.

Zaklada Friedrich Ebert

ADRESA: Praška 8, 10000 Zagreb, Hrvatska

TELEFON: 00385 1 480 79 70

FACEBOOK: Friedrich-Ebert-Stiftung Zagreb

WEB: <https://croatia.fes.de>

Europski dom Vukovar

Europski dom *Vukovar* osnovan je 2000. godine s ciljem afirmacije europske ideje u Republici Hrvatskoj, prezentacije kulturne i nacionalne baštine Hrvatske u Europi, informiranja građana o procesu europskog ujedinjenja, razvijanja osjećaja pripadnosti Europi te razvitka kulture razumijevanja, tolerancije i dijaloga s drugim europskim narodima i državama.

Misija Europskog doma *Vukovar* jest pokretanje i podupiranje društveno-ekonomskog razvitka Vukovarsko-srijemske županije radi učvršćivanja mira i unaprjeđenja blagostanja njenih stanovnika te radi ravnopravne i učinkovite suradnje s ostalim članicama Europske unije. Područje rada Europskog doma *Vukovar* obuhvaća provedbu programa za poboljšanje kvalitete života svih skupina građana s posebnim naglaskom na specifične i marginalizirane skupine u društvu.

Europski dom Vukovar

ADRESA: Ljudevita Gaja 12, 32000 Vukovar

TELEFON: 00385 32 450 096

FACEBOOK: [Europski.dom.Vukovar](https://www.facebook.com/Europski.dom.Vukovar)

WEB: www.edvu.hr

Impresum

Za izdavača

Dr. Sonja Schirmbeck,
direktorica, Friedrich-Ebert-Stiftung,
regionalni ured za Hrvatsku i Sloveniju
sonja.schirmbeck@fes.de

Dijana Antunović Lazić,
izvršna direktorica, Europski dom Vukovar
dijana.antunovic.lazic@edvu.hr

Autori

Barbara Matejčić, novinarka
Gordan Bosanac, mirovni aktivist

Fotografije

Marko Balaži (str. 6, 8, 10, 13, 14, 16, 18, 21, 24, 26, 28, 30, 31)
Denis Islentyev (str. 22)

Lektura i korektura

Nives Franić

Dizajn i prijelom

Negra Nigoević

Tisak

P.W.U. d.o.o., Zagreb

Naklada

300

ISBN 978-953-8376-12-2

Komercijalna upotreba svih medija koje izdaje Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) nije dopuštena bez prethodne suglasnosti FES-a.

Stavovi objavljeni u ovoj publikaciji izraz su mišljenja autora i ne moraju se podudarati sa stavovima FES-a ili organizacije u kojoj autori rade.

